

YARATMA

tarihî şartlarını yansıttığı gerçeği burada incelenemeyecek kadar ayrıntılıdır.

İkinci tür yaratılış felsefesi tek tanrılı dinlerde ortaya çıkan yoktan yaratılış (ex nihilo) biçimidir. Bu yaratılış anlayışında Tanrı mevcut olan her şeyi tamamen yoktan var etmiş ve tamamen iradî şekilde düzenlemiştir. Ex nihilo modelinin iki örneği Yahudilik ve Hıristiyanlık'tır. Yahudilik'te yaratılışa ilgili anlatımlar büyük oranda Tevrat'ın Tekvîn kitabının ilk dört bölümünde bulunur. Birinci bölümün birinci cümlesinden ikinci bölümün dördüncü cümlesine kadar yer alan kısımda hiçbir şey yokken Tanrı'nın ilk temel formları yaratması ele alınır. Önce ışık, sonra suların arasından gök kubbenin yaratılışı, denizler ve bitkilerin yaratılışı, hayvanların yaratılışı, insanın Tanrı süretinde yaratılışı anlatılır. Bu yaratılış işlemi altı günde tamamlanır ve yedinci gün kutsanır. Bura ya kadar nakledilen yaratılış öyküsü ikinci bölümden üçüncü bölümün sonuna kadar farklı şekilde tekrarlanır. Bu bölümdeki ana konu Âdem ile Havvâ'nın cennetteki hayatıdır. Tanrı topraktan Âdem'i, onun kaburga kemiğinden Havvâ'yı yaratır. Kissanın geri kalan kısmı yılanın Havvâ ile Âdem'i kandırması ve onların cennetten çıkarılmasıyla ilgilidir. Cennetten uzaklaştırma tarihsel yaratılışın başlangıcı teşkil eder. Yaratılışın amacı Tanrı'ya kulluktur. İnsan bütün yaratılmışların üzerinde bir konuma yerleştirilerek bu amacın anlamı açıklanır. Kabalacı yaratılış doktrini, yaratılmayı Tanrı'nın belli aşamalar halinde on ayrı şekilde tecellisi şeklinde algılayıp İslâm tasavvufundaki vahdet-i vücûd fikrine yaklaşır. Hıristiyanlık'ta yaratılış büyük oranda Yahudilik'teki doktrin çerçevesinde yorumlanmış da kilise babaları yaratılışın altı günde vuku bulunduğu yolundaki ifadeyi sembolik bir anlatım olarak kabul eder. Hıristiyan yaratılış doktrinini Yahudilik'ten ayıran en önemli husus şeytanın yaratılış konusundaki mistik misyonudur. Şeytan, Âdem ile Havvâ'nın yaratılma süresinde tarihsel ve zamansal boyutların oluşumunda âdeta görünmeyen mistik bir rol oynar. Onun yoldan çıkarması eylemi zaman ve tarihin teşekkül mantığına zemin hazırlar. Buradan hareketle gnostik Hıristiyanlık yaratılış ve kuruluş süreçlerini şeytanın misyonu ile ilişkilendirir.

BİBLİYOGRAFYA :

A. Heidel, *The Babylonia Genesis: The Story of the Creation*, Chicago 1942, s. 15-25; F. G. Bratton, *Myths and Legends of the Ancient Near East*, New York 1970, s. 7, 8, 9; J. S. Forrester-

Broun, *The Two Creation Stories in Genesis*, Berkeley 1974, s. 8, 10, 15; F. R. McCurley, *Ancient Myths and Biblical Faith: Scriptural Transformation*, Philadelphia 1983, s. 10, 11, 12; S. N. Kramer, *Tarih Sümerde Başlar* (trc. Muazzez İlmiye Çığ), Ankara 1990, s. 10, 12, 20; a.m.f., *Sümer Mitolojisi* (trc. Hamide Koyukan), İstanbul 1999, s. 66-70; S. H. Hook, *Orta Doğu Mitolojisi* (trc. Alâeddin Şenel), Ankara 1991, s. 24-30; J. Campbell, *İlkel Mitoloji* (trc. Kudret Emiroğlu), İstanbul 1992, s. 10-25; M. Eliade, *Ebedî Dönüş Mitosu* (trc. Ümit Altuğ), İstanbul 1994, s. 61-70.

KÜRŞAT DEMİRCİ

YARDIMLAŞMA

İnsanın sosyal bir varlık olması ve toplu halde yaşaması, toplu halde yaşayan insanların da birbirlerinin yardımına ihtiyaç duyması sebebiyle İslâmî literatürde yardım ve yardımlaşmaya dair çok sayıda kavram bulunmaktadır. "Yardım etmek" anlamındaki **avn** kökünden türeyen **teâvün** ve **muâvene** "yardımlaşma" mânâsında en sık rastlanan kelimelerdendir. **İâne** ve **maûnet** kelimeleri de "yardım etmek" mânâsında kullanılır. Yardım eden kimseye ve genellikle işe yarayan her şeye **muîn**, birinden yardım istemeye **istiâne**, kendisinden yardım istenen kişiye **müsteân** denir (*Lisânü'l-Ârab*, "avn" md.). Yine aynı kökten gelen **mâûn** insanlara faydalı olan şeyleri anlatır (Taberî, XII, 709). Modern Arapça'da kooperatif için **teâvüniyye** kelimesi kullanılır. "Birine yardımcı olup yükünü sırtlama, yükünü paylaşma" anlamındaki **zahr** kökünden türeyen **tezâhür** ve **müzâhere** "birbirine destek olmak, yardımlaşmak", **zâhir** ve **zahîr** de "yardım eden" demektir (Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "zahr" md.; *Lisânü'l-Ârab*, "zahr" md.). "Yardım etmek" mânâsına gelen bir başka kelime de **nasr**dir. Nasr "mazluma yardım etmek", **nusret** ise "yardım etmenin güzelliği (hüsnü'l-maûne)" diye açıklanır. Aynı kökten **nâsır** ve **nasîr** "yardım eden", **tenâsur** "yardımlaşma", **müstansır** "yardım isteyen" mânâsındadır. Nasîrin çoğulu olan **ensâr** kelimesi Mekke muhacirlerine yardım eden Medinelî müslümanlar hakkında kullanılmıştır (Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "nşr" md.; *Lisânü'l-Ârab*, "nşr" md.). Bunların yanında sözlükte "birinin bakımını, ihtiyaçlarını üzerine almak" anlamındaki "kefil" kökünden türeyen "tekâfül" "birbirine kefil olmak, birbirinin ihtiyacını karşılamak" demektir. Bir kimsenin bakımını üzerine alana **kâfil** ve **kefil** denir. Modern Arapça'da "et-tekâfülü'l-ictimâî" sosyal dayanışmayı ifade eder. İslâmî kaynaklarda ayrıca "te-

âdud, tesânüd, tevâsul, üffet / teâlûf, ih-san, infak" gibi kavramlar da yardımlaşma bağlamında kullanılmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de iâne kavramı iki âyette yer alır (el-Kehf 18/95; el-Furkân 25/4). Dört âyette istiâne masdarından gelen fiiller özellikle "Allah'tan yardım isteme" anlamında, iki âyette müsteân "yardımı umulan" mânâsında Allah'ın sıfatı olarak geçer (Yûsuf 12/18; el-Enbiyâ 21/112). Teâvün kavramının iki defa zikredildiği Mâide sûresinin 2. âyetinde, kötülük edenlere karşı hissedilen öfkenin intikamcı ve saldırgan tutumlarına yol açmaması gerektiği belirtildikten sonra, "İyilik ve takvâda yardımlaşın, kötülük ve düşmanlık yolunda yardımlaşmayın" buyurulmak suretiyle Câhiliye asabiyetinin beslediği, hiçbir ahlâkî ölçü tanımayan kabileci dayanışma ve yardımlaşma reddedilir. Şevkânî buradaki yardımlaşmanın bütün iyilikleri, yardımlaşma yasağının da bütün kötülükleri kapsadığını söyler (*Fethu'l-kadir*, II, 10). Kurtubî'ye göre iyilik ve takvâda yardımlaşmanın çeşitli yolları vardır ve herkesin yardımı kendi yetenek ve imkânlarına göredir; mesele âlim bilgisiyse, zengin malıyla başkasına yardım eder (*el-Câmî*, VI, 46-47). Mâverdî bu âyette insanlara yardımlaşma emredilirken iyilik ile takvânın birlikte zikredilmesinin sebebinin şöyle açıklar: "Çünkü Allah'ın hoşnutluğu takvâ ile, insanların hoşnutluğu iyilikle kazanılır; bu ikisine sahip olan kimse tam mutluluğa ve sonsuz nimete sahip olur" (*Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn*, s. 184). Kur'an'da zahr ve türevleri de sıkça geçmektedir (M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "zhr" md.). Üç âyette müzâhere (et-Tevbe 9/4; el-Ahzâb 33/26; el-Mümtehine 60/9), üç âyette de tezâhür (el-Bakara 2/85; el-Kasas 28/48; et-Tahrîm 66/4) masdarından fiil kalıpları bulunur. Mâide sûresinin 2. âyetindeki teâvün yerine Bakara sûresinin 85. âyetinde tezâhür masdarından bir fiil kullanılır ve yahudileri eleştiri bağlamında, "Sonra siz ... kötülük ve düşmanlık yolunda onlarla yardımlaşıyorsunuz" ifadesi geçer. Tezâhür ve müzâhere kavramının yer aldığı diğer âyetlerde de haklı ve meşrû olmayan yardımlaşmalar nehyedilir. Beş âyette zahîr kelimesi yer alır (M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "zahr" md.). Nasr masdarının türevleri de hem Allah'a hem insanlara nisbet edilerek birçok âyette kullanılmıştır (a.g.e., "nşr" md.). Bir âyette, "Allah size yardım ederse artık sizi hiç kimse yenemez; sizi yardımsız bırakacak olursa O'nun dışında size yardım edebilecek kim vardır? Müminler yal-

nız Allah'a güvensinler" buyurulmuştur (Âl-i İmrân 3/160). Kur'ân-ı Kerim'de ilk müslümanların müşriklerle savaşlarında Allah'ın onlara yardım ettiği (meselâ bk. Âl-i İmrân 3/123; et-Tevbe 9/25; el-Feth 48/3), buna karşılık inkârcıların dünyada da âhirette de ilâhî yardımdan mahrum kalacakları (meselâ bk. Âl-i İmrân 3/22, 56; en-Nahl 16/37; Fussilet 41/16) bildirilir. Dua mahiyetindeki bazı âyetlerde peygamberlerin ve müminlerin Allah'tan yardım diledikleri anlatılır (meselâ bk. el-Bakara 2/250, 286; el-Mü'minûn 23/26). Dört âyette müminlerin Allah'a yardımından söz edilmiş (el-Hac 22/40; Muhammed 47/7; el-Hadîd 57/25; el-Haşr 59/8), bu tür ifadeler "Allah'ın dinine, peygamberine, kullarına yardım etme; Allah'ın koyduğu kurallara uyma, ahde bağlı kalma" şeklinde açıklanmıştır (Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "nşr" md.; Taberî, IX, 166-167; XI, 310; Şevkânî, III, 515; V, 37). Zekât ve kefaretle ilgili âyetlerin amacı müslümanlar arasında yardımlaşmayı sürekli kılmak ve yardımı bir kurum haline getirmektir. Ayrıca sadaka, ihsan, in'am, it'am, infak, isâr, ikram, bezl gibi kavramlarla yardımlaşmayı teşvik eden çok sayıda âyet vardır. Fecr sûresinde (89/17-26) Mekke müşriklerinin bencillik ve maddeperestlikleri, yetimlerin ve muhtaçların sıkıntıları karşısındaki duyarsızlıkları ağır biçimde eleştirilmekte, bu yüzden büyük cezaya çarptırılacakları bildirilmektedir. Yâsîn sûresinde (36/47) muhtaçlara yardım etmeye çağırılan Mekke müşriklerinin, "Allah'ın doyumadıklarını biz mi doyuracağız" demeleri açık bir sapkınlık olarak nitelendirilmektedir. Haşr sûresinde (59/9) Mekke muhacirlerine kukak açan Medinelî müslümanlardan söz edilirken, "Onlar kendileri darlık içinde olsalar bile muhacirleri kendi öz canlarına tercih ederler" buyurulmaktadır. Bu âyet, bir müslümanın din kardeşini gerektiğinde kendisine tercih etmesinin yüksek bir ahlâkî erdem olduğuna işaret eder. Medinelî ilk müslümanların Kur'an'da ensar adıyla onurlandırılması ve hatıralarının ebedileştirilmesi (et-Tevbe 9/100, 117) onların bu yardım severliklerinden kaynaklanmıştır. Kur'an'da ensar kelimesi Hz. İsrâ'nın havâripleri için de kullanılmakta (Âl-i İmrân 3/52; es-Saf 61/14) ve bir yoruma göre Kur'an'da hıristiyanlara verilen nasârâ ismi buradan gelmektedir (Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "nşr" md). Mümtetine sûresinde (60/8-9) müslümanların kendilerine zarar vermeyen gayri müslimlere iyilik etmelerine izin veren âyetler din farkının yar-

dımlaşmaya engel oluşturmadığına işaret eder.

Hadislerde de yardımlaşmayla ilgili çok sayıda kavram geçmektedir; birçok hadis mecmuasında bu konuya özel bablar ayrılmıştır. Bir kutsî hadiste, "Yalnız benim rızam için birbirine yardım edenler sevgimi hak etmiştir" buyrulur (*Müsned*, IV, 386). Buhârî'nin müslümanlar arasındaki yardımlaşmaya (teâvün) ayırdığı babda yer alan bir hadise göre ("Edeb", 36) Resûlullah, "Müminler aralarındaki ilişkiler bakımından taşları birbirine kenetlenmiş binaya benzer" demiş, ardından bunu iki elinin parmaklarını birbirine kenetleyerek göstermiştir. "Sadaka her müslümanın vazifesidir" ifadesiyle başlayan bir hadiste madî yardımın yanında hayır amaçlı çalışmanın, bedenle yardım etmenin, iyiliğin yayılması ve kötülüğün önlenmesi çabalarına katılmanın, nihayet kötülükten uzak durmanın bile sadaka olduğu bildirilir (*Müsned*, IV, 395, 411; Buhârî, "Zekât", 30, "Edeb", 33; Nesâî, "Zekât", 56). Bu hadise göre, günümüzde anlamı çok basitleştirilen sadaka İslâmî anlayış açısından her türlü meşrû yardımlaşmayı kapsayan bir kavramdır. "Güçlü isen gücünü zayıflara yardım için kullan ki bu senin sadakan olsun" mânasındaki hadiste de (*Müsned*, V, 154) bu husus görülmektedir. "Kardeşinin ihtiyacını gideren kimsenin ihtiyacını da Allah giderir" (*Müsned*, IV, 104; Buhârî, "Mezâlim", 3; Müslim, "Birr", 58); "Bir kimsede kardeşine yardım ettiği müddetçe Allah da ona yardımını sürdürür" (*Müsned*, II, 274) meâlindeki hadisler yardımlaşmanın hem dinî değerine hem toplumsal yararına işaret etmektedir. Hadislerde zulme uğrayana yardım etme hususu da sıkça geçer (Wensinck, *el-Mu'cem*, "avn", "zlm", "nşr" md.leri), bu arada zalime yardım etmekten de söz edilir. Hz. Peygamber, "Zalime yardım iki elini yakalayıp zulmünü engellemekle olur" buyurmuştur.

Müslüman âlim ve düşünürler, hem insanın sosyal bir canlı olduğu şeklindeki Aristocu görüşe (Aristote, s. 461-463) hem de ilgili âyet ve hadislere (el-Enfâl 8/63; *Müsned*, II, 400; V, 335) atıfta bulunarak insanların tek başlarına üstesinden gilemeyecekleri ihtiyaçlarla kuşatıldıklarını, toplumsal hayatın, devlet ve hukuk gibi kurumların bu ihtiyaçları yardımlaşarak karşılama zaruretiyle doğduğunu söylemişlerdir. Fârâbî, *el-Medînetü'l-fâzıla*'nın "İhtiyâc'ül-insân ile'l-ictimâ' ve't-teâvün" başlığı altında (s. 117-119), her bireyin kendisine gerekli şeyleri tek başına el-

de etmesi mümkün olmadığından insanların topluluklar oluşturmayı ve birbirleriyle yardımlaşmayı sağlayacak bir fitratta yaratıldığını belirtir ve buradan hareketle kendi toplum ve devlet felsefesini kurar. Fârâbî'ye göre erdemli toplumun üyeleri kendi yeteneklerini en iyi biçimde kullanarak mükemmel bir toplum kurabilirler. İnsan tabiatı hakkında kötümser bir anlayış taşıyan Mâverdi'ye göre insan muhtaç olmadığını gördüğü zaman doğası gereği azgınlaşır, saldırganlık onun hâkim özelliğidir. İnsanı uysallaştıran şey kendi başına yetersizliğinin farkına varmasıdır, ilâhî irade onu canlılar arasında en âciz varlık olarak yaratmıştır. Dolayısıyla insan fitrî eksikliğinden dolayı hemcinsinden yardım bekler (*Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn*, s. 132). Bütün insanlar eşit yetenek ve imkânlarla dünyaya gelselerdi hiç kimse diğerinden yardım alamayacak, sonuçta ihtiyaçların karşılanamaması yüzünden insanlık helâk olacaktı. İnsanların değişik yeteneklerle donatılması ve farklı imkânlarla kavuşturulmasıyla onların aralarında iletişim kurmaları, birbirleriyle kaynaşmaları, dayanışma ve yardımlaşma içinde bulunmaları ve bu suretle eksiklerini gidermeleri amaçlanmıştır. Âyetlerde belirtildiği üzere (Hûd 11/118; en-Nahl 16/71) bu durum insanlık için Allah'ın bir lutfudur (*a.g.e.*, s. 135). Râgıb el-İsfahânî de insanların hayatlarını sürdürebilmeleri için yardımlaşmak zorunda olduklarını belirttikten sonra bir topluluğun (sûflerin), "Cinleri ve insanları yalnız bana ibadet etsinler diye yarattım" meâlindeki âyete (*ez-Zâriyât* 51/56) dayanarak dünya işlerini terketmeyi fazilet saymalarını eleştirmiştir. Çünkü Allah'ın kullarına faydalı olacak işler yapmak da büyük bir ibadettir. Nitekim, "Bütün insanlar Allah'ın ailesidir, insanların en hayırlısı Allah'ın ailesine en çok faydası dokunandır" anlamındaki hadis (Ebû Ya'lâ, VI, 65; Taberânî, VI, 252-253) bunu göstermektedir (Râgıb el-İsfahânî, *ez-Zer'â*, s. 387-388, 402-403).

Bu görüşlere Gazzâlî ve İbn Haldûn gibi sonraki düşünürler de katılmıştır. Gazzâlî'ye göre siyaset de toplumsal zaruretin bir neticesidir. İnsanların çeşitli tehlikelere karşı birbirinden güç ve yardım almaya ihtiyaç duymaları yerleşim birimlerinin doğmasını sağlamış, ancak toplumsal hayat sürüşmeleri de beraberinde getirmiştir. Nihayet bütün bu zaruretlar insanlar arasında barış, adalet, sosyal dayanışma ve yardımlaşmayı gerçekleştirecek siyasî kurumların ortaya çıkmasına vesile olmuş-

YARDIMLAŞMA

tur (*İhyâ*², I, 12-13, 55; II, 193-194; III, 10, 281; *el-İktisâd*, s. 235; *el-Mağşadü'l-esnâ*, s. 70). İbn Haldûn da insanlar için toplu yaşamanın zorunluluğunu filozofların, "İnsan doğası gereği medenidir" şeklinde ifade ettiklerini belirttikten sonra, insanların en zorunlu ihtiyacı olan besinlerin üretilmesinden yenmeye hazır duruma getirilmesine kadar birçok alete, iş ve işlemlere ihtiyaç bulunduğunu, bir kişinin tek başına bunları başarmasının düşünülemeyeceğini söyler (*Muğaddime*, s. 41-43). İbn Haldûn medeniyet teorisini bu temel düşünce üzerine kurmaktadır. İhvân-ı Safâ topluluğunun dost tanımı, onların yardımlaşma ve dayanışmaya ne kadar üstün bir meziyet olarak baktıklarını gösterir. Buna göre hakiki dost düşmanlarına karşı dostuna yardım eder, sıkıntı ve belâlar karşısında dostuna dayanak, zor zamanlarında destek olur. Dost dostun arkasında kaledir; dostu onu andığında yardımına koşar, unutulsa da unutmaz. Dostuna iyilik etmesini öğütler ve bu hususta ona öncülük eder; malını ve canını dostuna adar. Aydınlik dostlar din ve dünya hayatının huzuru için birbirine yardım ederler; zengin âlime malıyla, âlim zengine bilgisiyile yardımcı olur; böylece herkes herkesin kurtuluşuna katkı sağlar, diğerinden de bir karşılık beklemez (*er-Resâ'il*, IV, 44-45, 55-56).

Ahlâk ve fıkıh kitaplarında yardımlaşmayla ilgili çeşitli ilkelere söz edilir. Öncelikle herkes kendi ihtiyacını yine kendi imkânlarıyla karşılamaya çalışmalı, başkasının eline bakmamalıdır; çünkü birinden yardım almak bir tür esirliktir; özgür kalmak isteyen kişi hiç kimseden yardım beklemez; asıl zenginlik ve onur bundadır. Yardım eden kimse de karşılık beklememeli, yardım alan ise imkân ölçüsünde bunun karşılığını vererek iyilik sahibine teşekkür etmelidir. Ebû Hâtim el-Büstî'ye göre akıllı kişi özellikle düşmanına, aptal, günahkâr ve yalancılara, kendisinden bir beklentisi bulunanlara ihtiyacından söz etmez (*Ravzatü'l-ükalâ*², s. 142, 144, 250; Mâveredî, s. 199, 205-206). İbn Hazm iyilik yapana teşekkür etmenin farz olduğunu belirtir, yapılan iyiliğe aynıyla veya daha fazlasıyla karşılık vermeyi öğütler. Bununla birlikte iyilik edenin kötü işlerine yardımcı olmak bir teşekkür sayılmaz. Yanlış ve haksız işlerde yardımlaşanlar gerçekte birbirlerine kötülük etmiş sayılırlar (*el-Ahlâk ve's-siyer fi müdâvâtü'n-nüfûs*, s. 88).

Fıkıh kitaplarında ilgili âyet ve hadislerden hareketle muhtaçlara yardım etmenin öncelikle onların yakınlarının gövle-

ri arasında yer aldığı belirtilir. Bu yükümlülüğü yerine getirmekten kaçınan akraba aleyhinde dava açılabilir (M. Ebû Zehre, s. 69-74). İbn Hazm iyilik ve takvâyı emreden, kötülük, aşırılık ve saldırganlığı yasaklayan âyetlerle Hz. Ömer'in uygulamasını delil göstererek susuzluk, açlık, yılan sokması gibi bir tehlike ile karşılaşan birine elinden geldiği halde yardım etmediğinden onun ölümüne yol açan kimseye eğer bu sonucu doğacağını önceden biliyorsa taammüden, bilmiyorsa hataen adam öldürme cezasının uygulanması gerektiğini söyler (*el-Muğhallâ*, X, 522-523). İmam Mâlik, Ebû Yûsuf ve Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî gibi birçok fakih de aynı görüştedir (Teckânî, s. 264-265).

Dinin ve dindarlığın yardımlaşmaya etkisi üzerine yapılan araştırmalarda dindarlığını içine sindirmiş, özümsemiş bireylerde yardım etme iradesinin bu durumda bulunmayanlara göre daha güçlü olduğu tesbit edilmiştir (geniş bilgi için bk. Ayten, s. 94-120). İslâm'da hayır yapma ve sevap kazanma niyetine dayanan zekât, sadaka-i fitir, kurban, nezir, karz, kefare, vakıf vb. ne dair hüküm ve uygulamaların temel hedefi toplumda yardımlaşmanın kurumsallaşmasını sağlamaktır. Başta vakıflar olmak üzere bütün İslâm beldelerinde erken dönemlerden itibaren muhtaçlara hizmet vermek amacıyla kurulan aşevi, dârülaceze, yetimler evi, imaret, hastahane gibi pek çok kurum müslümanların dayanışma ve yardımlaşma ruhunu ortaya çıkaran hayır müesseseleridir (ayrıca bk. CÖMERTLİK; İHSAN; İN'ÂM; İN-FAK; TESÂNÜD).

BİBLİYOGRAFYA :

Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "avn" md.; a.mlf., *ez-Zerî'a ilâ mekârimi's-şerî'a* (nşr. Ebû'l-Yezîd el-Acemî), Kahire 1405/1985, s. 387-388, 402-403; M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "avn" md.; *Müsned*, II, 274, 400; III, 99, 201, 324; IV, 104, 386, 395, 411; V, 154, 335; Aristote [Aristo], *Éthique à Nicomaque* (trc. J. Tricot), Paris 1994, s. 461-463; Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *Müsned* (nşr. Hüseyin Selîm Esed), Dimaşk-Beyrut 1985, VI, 65; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, Beyrut 1412/1992, IX, 166-167; XI, 310; XII, 62-63, 709; Fârâbî, *el-Medinetü'l-fâzıla* (nşr. Albert Nasrî Nâdir), Beyrut 1986, s. 117-119; İbn Hibbân, *Ravzatü'l-ükalâ² ve nüzhetü'l-fuzalâ²* (M. Muhyiddin Abdülhamîd v.dğr.), Beyrut 1397/1977, s. 142, 144, 250; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsaf* (nşr. Mahmûd b. Ahmed et-Tahhân), Riyad 1415/1995, VI, 252-253; İhvân-ı Safâ, *er-Resâ'il*, Beyrut 1377/1957, IV, 44-45, 55-56; Mâveredî, *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn* (nşr. Mustafa es-Sekkâ), Beyrut 1978, s. 132, 135, 184, 199, 205-206; İbn Hazm, *el-Muğhallâ*, X, 522-523; a.mlf., *el-Ahlâk ve's-siyer fi müdâvâtü'n-nüfûs*, Beyrut 1405/1985, s. 88-89; Gazâlî, *İhyâ*², I, 12-13, 55; II, 193-194; III, 10, 281;

a.mlf., *el-İktisâd fi'l-iktisâd* (nşr. İbrahim Ağâh Çubukçu – Hüseyin Atay), Ankara 1962, s. 235; a.mlf., *el-Mağşadü'l-esnâ*, Kahire 1322, s. 70; Meydânî, *Mecma'u'l-emşâl* (Abdülhamîd), II, 334; Kurtubî, *el-Câmi'*, VI, 46-47; İbn Haldûn, *Muğaddime*, Beyrut 1402/1982, s. 41-43; Şevkânî, *Fet-hu'l-kadîr*, Beyrut 1412/1991, II, 10; III, 515; V, 37; M. el-Habîb et-Teckânî, *el-İhsânü'l-izâmî fi'l-İslâm*, Mağrib 1410/1990, s. 264-265; M. Ebû Zehre, *et-Tekâfülü'l-ictimâ'i fi'l-İslâm*, Kahire, ts. (Dârü'l-fikri'l-Arabî), s. 69-74; Ali Ayten, *Empati ve Din*, İstanbul 2010, s. 94-120.

MUSTAFA ÇAĞRICI

YARIŞ

(bk. MÜSABAKA).

YARLIK

Türk ve Moğol devletlerinde hükümdar buyruğu ya da fermanı.

Türkçe'den Moğolca'ya geçen yarlık kelimesi Türk ve Moğol dillerinde "buyruk, emir, ferman" anlamına gelir. Geniş coğrafyalara hâkim olan Moğol hanları, kendilerini Çin imparatorları gibi "Gök'ün oğulları" diye gördükleri ve yeryüzünde kendilerine eşit insanların bulunmadığını düşündükleri için başkalarına söyledikleri yahut yazdıkları her şeyi "büyüğün küçüğe söylediği söz, emir" telakki etmiş ve dîvân-ı inşâlarında çıkan bu tür yazılara yarlık demişlerdir (Grigoryev, s. 19-21). İlk Moğol hanlarının yarlıkları sözlüdür. Bunların yazıya geçirilmesi fikri, diğer birçok uygulamada olduğu gibi XIII. yüzyılın başında Uygurlar'dan alınmıştır. Bu sebeple Moğol hanlarının yarlıkları özellikle yapı ve formül açısından Uygur yarlıklarının etkisi altında kalmıştır (Poçekaev, s. 62). Gerek Büyük Moğol İmparatorluğu'nda gerekse Altın Orda Hanlığı'nda çok sayıda Uygur'un kâtiplik yapması ve Altın Orda bürokrasisinde başlangıçta Uygur dilinin kullanılması söz konusu etkiyi daha belirgin duruma getirmiştir. Hâkimiyet altındaki Ruslar'la Litvanyalılar, hanlardan gelen her yazıya yarlık denmesine o kadar alışmışlardı ki kendilerinin hana gönderdikleri mektuplara bile yarlık demeye başlamışlardır. Meselâ *Nikonovskaya Yıllı-ğ'ı*'nda, "1379'da Ryazan Knezi Oleg yarlıkla birlikte elçisini Mamay Mirza'nın yanına gönderdi" cümlesi yer almaktadır (Grigoryev, s. 25). Yarlık yazma geleneği Büyük Moğol İmparatorluğu'ndan sonra Moğolistan'da ve Cengizogulları'nın kurdukları devletlerde devam etmiştir.